

5

Psychologisch functioneren van personen met psychopathie

Laurence Claes, Mieke Decuyper, Filip De Fruyt en Patricia Bijttebier

- 1 Inleiding
  - 2 Het concept psychopathie
  - 3 Psychopathie en temperament of persoonlijkheid
    - 3.1 Psychopathie en temperament
    - 3.2 Psychopathie en persoonlijkheidstrekken
  - 4 Psychopathie en persoonlijkheidsstoornissen
  - 5 Psychopathie en psychiatrische stoornissen
  - 6 Conclusies en aanbevelingen
- Literatuur

1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we het concept psychopathie. Er worden twee hoofdbenaderingen onderscheiden. De categoriale benadering beschouwt persoonlijkheidsstoornissen, waaronder ook psychopathie, als afzonderlijke categorieën met een prototypische structuur, die kwalitatief verschillend zijn van algemeen persoonlijkheidsfunctioneren.

Tegenover deze categoriale benadering staat de dimensionele benadering, die vooropstelt dat psychopathie en andere persoonlijkheidsstoornissen beschreven kunnen worden als een profiel met extreme posities op continu verdeelde algemene persoonlijkheidstrekken (Decuyper & De Fruyt, 2011; Miller e.a., 2001). Deze benadering biedt een aantal voordelen, zoals het opleveren van informatie over subklinische trekken en symptomen, evenals een beter begrip van de comorbiditeit tussen en de heterogeniteit binnen diagnostische categorieën (Decuyper & De Fruyt, 2011).

Verder staan we stil bij hoe psychopathie geassocieerd is met psychiatrische stoornissen zoals die gedefinieerd zijn in de vijfde editie van de *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5: APA, 2013; zie ook hoofdstuk 1, 6 en 15).

2 Het concept psychopathie

Psychopathie is als persoonlijkheidsstoornis niet geïnccludeerd als aparte diagnose in de DSM-5 (APA, 2013; 2014). Psychopathie wordt in de DSM-5 enkel vermeld als synoniem van de antisociale-persoonlijkheidsstoornis, samen met sociopathie en de dissociale-persoonlijkheidsstoornis, en bij de geassocieerde kenmerken die de diagnose antisociale-persoonlijkheidsstoornis ondersteunen.

In deel III van de DSM-5, dat alternatieve modellen weergeeft die nog verder onderzocht moeten worden, zijn psychopathische trekken wel opgenomen in het DSM-5-trekkenmodel als een mogelijke specificatie bij de diagnose antisociale-persoonlijkheidsstoornis. Naast de trekken manipulatief gedrag, ongevoeligheid, onbetrouwbaarheid, vijandigheid, riskant gedrag, impulsiviteit en onverantwoordelijk gedrag (kenmerkende trekken voor de antisociale-persoonlijkheidsstoornis: APA, 2014, p. 1008-1009), is het ontbreken van affectlabiliteit kenmerkend voor psychopathische trekken, evenals teruggetrokken gedrag en een hoge mate van aandacht zoeken.

Ondanks dat psychopathie als aparte stoornis ontbreekt in de DSM-5, beschouwen wetenschappers psychopathie als een betrouwbare, diagnostische categorie. Hierbij horen ook kenmerken zoals de persoonlijkheidstrekken grandiositeit, oppervlakkig affect, en aanleg tot verveling (Harpur e.a., 1994; zie hoofdstuk 1).

Het meest gebruikte instrument om psychopathie te diagnosticeren bij volwassenen, is de Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) (over de PCL zie Hare, 1980; voor de PCL-R zie Hare, 1991). De PCL-R bestaat uit twintig items die beoordeeld worden volgens de dossierinformatie en een semigestructureerd interview (over bijvoorbeeld oppervlakkige charme, grandiositeit, oppervlakkig affect, delinquentie op jonge leeftijd). Aangezien dossierinformatie noodzakelijk is om de PCL-R te scoren, kan dit instrument niet gebruikt worden bij volwassenen in de algemene populatie. Een alternatief om psychopathische trekken te diagnosticeren buiten de gevangenis en de psychiatrische instelling, is de Psychopathic Personality Inventory-Revised (PPI-R) (Lilienfeld & Widows, 2005). Deze zelfrapportage lijst brengt het gehele spectrum van trekken vermeld

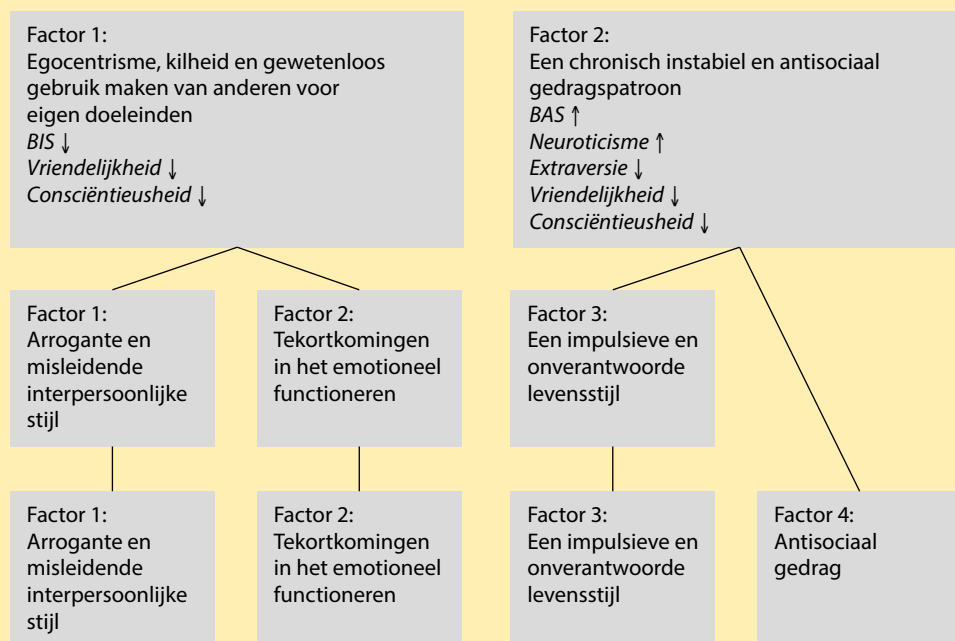
door Cleckley (1941/1988) in kaart, gegroepeerd in de subschalen Onbevreesde dominantie, Egocentrische impulsiviteit en Ongevoeligheid.

Ondanks het feit dat psychopathie in de psychodiagnostiek vaak als een unitair concept behandeld wordt, zijn in de onderzoeksliteratuur twee-, drie- en vierfactorenmodellen beschreven.

Harpur e.a. (1988) beschrijven een tweefactorenmodel, met een Factor 1 die staat voor egocentrisme, kilheid en het gewetenloos gebruikmaken van anderen voor eigen doeleinden, en een Factor 2 die een chronisch instabiel en antisociaal gedragspatroon inhoudt (zie figuur 5.1). Later stellen Cooke en Michie (2001) voor om de items voor antisociaal gedrag uit de diagnostische criteria te halen, om op die manier een zuivere meting van deze persoonlijkheidspathologie te bekomen. Antisociaal gedrag kan het resultaat zijn van verschillende oorzaken, waarvan persoonlijkheid slechts één is. Volgens deze onderzoekers zorgt het samen opnemen van trekken en gedrag in de diagnose van psychopathie ervoor dat het moeilijk wordt om te onderzoeken of psychopathische trekken tot antisociaal gedrag leiden.

Een nieuwe factoranalyse op de resterende items leidt tot een driefactorenoplossing (Cooke & Michie, 2001). Het driefactorenmodel bestaat uit de volgende factoren: (1) een arrogante en misleidende interpersoonlijke stijl, (2) deficiëntie in het emotionele functioneren, en (3) een impulsieve en onverantwoordelijke gedragsstijl.

Figuur 5.1 Het twee- (Harpur), drie- en vierfactorenmodel (of vierfacettenmodel) van psychopathie, en het verband met temperaments- en persoonlijkheidsdimensies

BAS = Behavioral Activation System; BIS = Behavioral Inhibition System

Bovenin de figuur: tweefactorenmodel van Harpur. Middenin: het driefactorenmodel van Cooke en Michie (2001). Onderin figuur: het vierfactorenmodel van Hare (2003), zie ook hoofdstuk 1, paragraaf 2.5 (daar heten de vier factoren nog de vier facetten).

Hare (2003) tot slot voegt de items voor antisociaal gedrag opnieuw toe en presenteert voor de PCL-R een vierfacettenmodel waarin de oorspronkelijke twee factoren van de PCL opgesplitst wordt in vier facetten: factor 1 in (1) interpersoonlijke en (2) affectieve facetten en de oorspronkelijke factor 2 in (3) impulsieve levensstijl en (4) antisociaal gedrag.

Sinds de jaren negentig is er een toegenomen interesse voor de ontwikkelingsantecedenten van psychopathische kenmerken in de kindertijd en de adolescentie (Da Silva e.a., 2012) en worden de eerste instrumenten ontwikkeld om psychopathische trekken bij jongeren op een betrouwbare en valide manier in kaart te brengen (zie hoofdstuk 12). Deze instrumenten zijn vragenlijsten en interviews voor volwassenen die aangepast zijn voor gebruik bij jongere groepen (Decuyper e.a., 2011). De Psychopathy Checklist: Youth Version (PCL:YV; Forth e.a., 2003) is een van de meest gebruikte en best gevalideerde instrumenten om voorlopers van psychopathie bij jongeren te beschrijven. De PCL:YV is evenwel, net als de PCL-R, voornamelijk geschikt voor gebruik in klinische en forensische settings. De bekendste vragenlijsten om psychopathische kenmerken bij kinderen en adolescenten te diagnosticeren, zijn de Antisocial Process Screening Device (APSD; Frick e.a., 2000) en de Youth Psychopathic Traits Inventory (YPTI; Andershed e.a., 2002). Men beschrijft, in overeenstemming met de literatuur bij volwassenen, ook voor de jongerenschalen twee-, drie- en vierfactorenmodellen, zij het dat bij jongeren het driefactorenmodel van psychopathische kenmerken het frequentst gebruikt wordt (Frick e.a., 2000). Het driefactorenmodel omvat de volgende factoren: (1) kilheid en emotionele oppervlakkigheid, (2) grandioze-manipulatieve kenmerken, en (3) impulsieve en onverantwoordelijk-gedragskenmerken. De eerste factor, kilheid en emotionele oppervlakkigheid, wordt algemeen beschouwd als het primordiale kenmerk bij kinderen en adolescenten, net zoals bij volwassenen.

Deze trekken spelen een fundamentele rol in de causale modellen van ernstig antisociaal gedrag bij jongeren (Da Silva e.a., 2012; Munoz & Frick, 2012) en onderscheiden een specifieke subgroep van antisociale jongeren die een grote kans heeft om zich te ontwikkelen tot psychopathische volwassenen (Herpers e.a., 2012). Omdat de literatuur uitgebreid het aandeel van kilheid (oftewel ongevoeligheid) en emotionele oppervlakkigheid aantoont bij jongeren (voor een review zie Frick & White, 2008), bevat DSM-5 een specificatie 'met beperkte prosociale emoties' bij de diagnose normoverschrijdend-gedragsstoornis (*conduct disorder*) (APA, 2014, p. 639-640). De diagnostische kenmerken van deze specificatie zijn de volgende (1) gebrek aan berouw of schuldgevoel; (2) ongevoelig – gebrek aan empathie; (3) onverschillig over prestaties; en (4) vlak of deficiënt affect. Deze kenmerken verwijzen heel duidelijk naar de affectieve en interpersoonlijke kenmerken van het construct psychopathie.

De stabiliteit van psychopathische trekken zoals kilheid en emotionele oppervlakkigheid is lager bij jongeren dan bij volwassenen. Lynam en collega's (2007) onderzoeken de stabiliteit en instabiliteit van psychopathische trekken van de adolescentie (13 jaar) tot in de volwassenheid (24 jaar) en Frick en collega's (2003) doen hetzelfde over een periode van vier jaar tijdens de adolescentie. De resultaten van deze onderzoeken tonen aan dat er ondanks de duidelijke stabiliteit van psychopathische trekken, ook verandering is over de tijd heen.

Het onderzoek van Frick e.a. (2003) toont meer specifiek aan dat sommige jongeren dalen op psychopathische trekken over de tijd, terwijl het minder frequent voorkomt dat jongeren die initieel laag scoren op psychopathische trekken, hogere scores vertonen met ouder worden. Voorlopers van psychopathie in de kindertijd en de adolescentie leiden dus niet noodzakelijkerwijs tot de psychopathie in de volwassenheid. Ook meer specifiek voor kilheid (ongevoeligheid) en emotionele oppervlakkigheid schetst onderzoek een gelijkaardig ontwikkelingspatroon.

Fontaine e.a. (2011) onderzoeken de verschillende ontwikkelingspaden van deze trekken tussen 7 en 12 jaar in een grote tweelingensteekproef. Vier duidelijk te onderscheiden paden worden beschreven: stabiel hoog (5%), stijgend (7%), dalend (13%), en stabiel laag (75%). De mate van kilheid en emotionele oppervlakkigheid verandert dus bij sommige kinderen naarmate ze ouder worden. Bij kinderen met minder cognitieve mogelijkheden, met meer gedragsproblemen, en kinderen uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status en een lage kwaliteit van de opvoedingsvaardigheden (gekenmerkt door weinig monitoring, weinig supervisie en inconsistente discipline), is er een grotere kans op stabiliteit van kilheid en emotionele oppervlakkigheid (Fontaine e.a., 2011; Frick e.a., 2003). Ook fysieke straffen en antisociale vrienden dragen bij aan de stabiliteit van deze trekken (Lynam e.a., 2008).

3 Psychopathie en temperament of persoonlijkheid

Om het concept psychopathie beter te begrijpen, wordt het in verband gebracht met gekende temperaments- en persoonlijkheidsmodellen. Verschillende onderzoekers beschouwen persoonlijkheidsstoornissen, waaronder psychopathie, als een configuratie van extreme posities op continu verdeelde algemene persoonlijkheidstrekken (Miller e.a., 2001; Widiger e.a., 2002) en temperamentsdimensies (Lykken, 1957; 1997; Patterson & Newman, 1993).

3.1 Psychopathie en temperament

Temperament definieert Rothbart (2007) als interindividuele verschillen in reactiviteit en regulatie. Reactiviteit is volgens Rothbart (2007) de gedragsmatige en fysiologische reactiviteit van een individu die gemoduleerd wordt door gedragsmatige en neurologische regulatieve processen. Gray (1970) beschouwt reactiviteit in termen van twee neurobiologische gedrags-systemen: het *behavioral inhibition system* (BIS) en het *behavioral activation system* (BAS). Het BIS, dat geactiveerd wordt door stimuli die verwijzen naar straf of het stopzetten van beloning, hangt samen met individuele verschillen in negatief affect en vermijdingsgedrag. Het BAS, dat geactiveerd wordt door stimuli die verwijzen naar beloning of het stopzetten van straf, houdt verband met verschillen in positief affect en toenaderingsgedrag. Zelfregulatie verwijst naar aandachts- en gedragsprocessen zoals het focussen of veranderen van de aandacht, gedragsinhibitie of gedragsactivatie, die de reactiviteit reguleren.

Lykken (1957; 1997) brengt het concept psychopathie in verband met temperamentsgebonden reactiviteit, en stelt dat psychopaten geen angst kennen wegens een aangeboren gebrek in het BIS-functioneren; ook wel de *low fear hypothesis* van psychopathie genoemd. Psychopaten die gekenmerkt worden door een lage mate van BIS-activiteit, zouden voldoen aan de criteria van primaire psychopathie (Karpman, 1941): kil affect en gebrek aan empathie tegenover anderen. Secundaire psychopaten (Karpman, 1941) die gekenmerkt worden door een antisociale levensstijl, zouden daarentegen veeleer een hoge mate van BAS-activiteit vertonen (Lykken, 1957; 1997). Verschillende empirische onderzoeken hebben ondertussen aangetoond dat primaire psychopathie inderdaad gekenmerkt wordt door een lage BIS en een gemiddelde BAS, terwijl secundaire psychopathie gekenmerkt wordt door een hoge BAS en een gemiddelde BIS (voor reviews zie Bijttebier e.a., 2009; Roose e.a., 2011).

Ook wordt psychopathie in verband gebracht met problemen in de aandachtsregulatie, zoals in de *response modulation hypothesis* van Patterson en Newman (1993). Volgens deze theorie kun-

nen psychopaten hun gedrag moeilijk bijsturen wanneer er feedback komt uit de omgeving, tenzij hen gevraagd wordt om specifiek aandacht te schenken aan deze feedback.

Newman e.a. (2010) voerden een angstconditioneringsexperiment uit met letters (groene versus rode letters en kleine versus hoofdletters) bij gedetineerden met een lage of hoge mate van psychopathie. In de conditioneringsfase werd er geleerd dat rode letters soms gevolgd werden door een schok (onveilig) en dat groene letters nooit gevolgd worden door een schok (veilig). In een tweede experiment moesten de respondenten in conditie A aangeven of de letter op het scherm 'onveilig' (rood) of 'veilig' (groen) was; en in conditie B of de letter een kleine- of een hoofdletter was. In conditie A toonden participanten met hoge of lage mate van psychopathie geen uitgesproken verschillen in angst-gerelateerde *startle response*, in conditie B daartegen toonden participanten met een hoge mate van psychopathie een lagere angstgerelateerde *startle response* dan personen met een lage mate van psychopathie. Het angstreactiesysteem (*startle response*) van de gedetineerden met een hoge mate van psychopathie reageerde dus enkel adequaat wanneer de aandacht expliciet werd gericht op de indicator van veiligheid versus onveiligheid (namelijk de kleur van de letter). De responsmodulatiehypothese werd reeds veelvuldig onderzocht en (deels) bevestigd in populaties van volwassenen (zie Hiatt & Newman, 2006 voor een review) en jongeren (Blair, 2010; Roose e.a., 2011; 2013).

3.2 Psychopathie en persoonlijkheidstrekken

Naast het verband tussen psychopathie en temperament onderzoekt men ook het verband tussen psychopathie en (mal)adaptieve persoonlijkheidstrekken. Het meest gebruikte persoonlijkheidsmodel in het domein van de psychologie is het vijffactorenmodel (VFM), dat de algemene persoonlijkheid beschrijft aan de hand van vijf brede persoonlijkheidstrekken: Neuroticisme, Extraversie, Openheid voor ervaringen, Altruïsme en Consciëntieusheid (Digman, 1990). Elk van deze vijf persoonlijkheidstrekken wordt verder opgesplitst in zes deelfacetten. Zo omvat Neuroticisme de facetten Angst, Ergernis, Depressie, Schaamte, Impulsiviteit, en Kwetsbaarheid. Het unidimensionele concept psychopathie (vaak geoperationaliseerd als de totale PCL-R-score bij volwassenen) correleert duidelijk negatief met Altruïsme en Consciëntieusheid, terwijl het verband tussen psychopathie en Openheid voor ervaringen, Neuroticisme en Extraversie minder duidelijk is. Wanneer we kijken naar het gedetailleerdere facetniveau, wordt duidelijk dat psychopathie ook negatief gecorreleerd is met het Neuroticismefacet Angst en sterk positief correleert met de Neuroticismefacetten Ergernis en Impulsiviteit. Wat betreft Extraversie is psychopathie negatief geassocieerd met Hartelijkheid en positief met Avonturisme (Decuyper e.a., 2009b). De beschrijving van psychopathie aan de hand van algemene persoonlijkheidstrekken dekt de diagnostische psychopathie criteria sensatie zoeken, disinhibitie, en sterk antagonistisch interpersoonlijk functioneren af, maar meet ook het gebrek aan angst, wat niet opgenomen is in de diagnostische criteria van de PCL-R.

Wanneer men een onderscheid maakt tussen Factor 1 en Factor 2 van psychopathie, stellen we ten dele differentiële associaties vast: beide factoren zijn duidelijk negatief geassocieerd met Altruïsme en Consciëntieusheid, Factor 2 vertoont daarnaast ook een positieve relatie met Neuroticisme en een negatieve relatie met Extraversie (Lynam & Derefinko, 2006). Deze resultaten werden gerepliceerd in steekproeven van volwassenen (zie voor een overzicht Decuyper e.a., 2009b) en adolescenten (Decuyper e.a., 2009a; 2011; Roose e.a., 2012), die zowel de relaties met adaptieve als maladaptieve (pathologische) persoonlijkheidstrekken onderzochten.

Onderzoeken bij kinderen en adolescenten (Decuyper e.a., 2009a) tonen aan dat psychopatische trekken bij jongeren sterker negatief geassocieerd zijn met Consciëntieusheid dan bij volwassenen en dat Openheid voor ervaringen additioneel negatief correleert met psychopatische trekken bij jongeren, hoewel in grote lijnen dezelfde associaties tussen algemene en psychopathische trekken gevonden worden als bij volwassenen. Voorlopers van persoonlijkheidspathologie, waaronder ook psychopathie, kunnen dus reeds heel vroeg in de ontwikkeling opgespoord worden en kunnen voorgesteld worden als trekprofielen die op zich niet noodzakelijk pathologisch zijn (Paris, 2003), maar die wel sterk verankerd zijn in algemene trekken (en ook temperament). Diagnostiek van persoonlijkheidspathologie in termen van extreme posities op een algemeen persoonlijkheidsmodel kan zorgen voor een rijke en gedetailleerde persoonlijkheidsbeschrijving. Hierbij worden algemene en pathologische trekken beide in rekening gebracht, waardoor de onderzoeker of clinicus niet enkel focust op de negatieve kenmerken van een jongere, maar ook inzicht krijgt in de relatieve sterktes. Ook kan deze dimensionale diagnostiek ertoe leiden dat de stigmatisatie verbonden aan de diagnose van een persoonlijkheidsstoornis vermeden wordt (Decuyper & De Fruyt, 2011).

4 Psychopathie en persoonlijkheidsstoornissen

Verskillende onderzoeken tonen aan dat psychopathie duidelijk positief geassocieerd is met de antisociale- en narcistische-persoonlijkheidsstoornissen uit Cluster B. De narcistische-persoonlijkheidsstoornis wordt gekenmerkt door een overdreven gevoel van eigenwaarde en een extreme nood aan bewondering, gecombineerd met een laag inlevingsvermogen. Deze beide stoornissen worden ook gekenmerkt door een lage mate van Altruïsme en Consciëntieusheid en zijn sterk geassocieerd met psychopathie, zowel in steekproeven van de algemene bevolking als bij gedetineerden (Coid e.a., 2009a; 2009b). De antisociale-persoonlijkheidsstoornis vertoont de sterkste associatie met Factor 2 van psychopathie (een chronisch antisociale levensstijl); terwijl de narcistische-persoonlijkheidsstoornis sterker geassocieerd is met Factor 1 van psychopathie (Lynam & Derefinko, 2006).

Verder stelt men vast dat psychopathie en de antisociale-persoonlijkheidsstoornis geen identieke stoornissen zijn. Hare (1991; 2003) heeft namelijk aangetoond dat ongeveer 90% van volwassen gedetineerden voldoen aan de criteria van de antisociale-persoonlijkheidsstoornis; terwijl slechts 25% van deze groep ook de diagnose psychopathie krijgt toegekend (in Europa worden lagere percentages gemeld; zie hoofdstuk 6). Een gelijkaardig fenomeen stellen we vast in de doelgroep van adolescenten, waar we een positief verband vaststellen tussen de diagnose psychopathie en de normoverschrijdend-gedragsstoornis (*conduct disorder*) (Salekin, 2006). Echter, 97-100% van jonge delinquenten voldoet aan de criteria van een gedragsstoornis, terwijl minder dan een derde van deze jongeren ook voldoet aan de criteria van psychopathie (zoals gemeten met de PCL:YV) (Forth & Burke, 1998). De verschillende diagnostische criteria van beide stoornissen kunnen een verklaring bieden voor deze asymmetrische relatie tussen beide. Psychopathische trekken bij jongeren gemeten met de PCL:YV bevatten de affectieve en interpersoonlijke kenmerken, waaronder kilheid, gebrek aan empathie, ontbreken van schuldgevoelens, en een opgeblazen gevoel van eigenwaarde, die niet zijn opgenomen in de criteria van de normoverschrijdend-gedragsstoornis.

5 Psychopathie en psychiatrische stoornissen

In onderzoek naar het verband tussen psychopathie en psychiatrische stoornissen wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen het verband met enerzijds internaliserende problemen (bijvoorbeeld angst, depressie, de posttraumatische-stressstoornis (PTSS)) en het verband met anderzijds externaliserende problemen (bijvoorbeeld gedragsstoornis, oppositionele gedragsstoornis, alcohol- en drugsgebruik en -misbruik) (zie hoofdstuk 6 en 15). Bij kinderen, jongeren en volwassenen stellen we vast dat het verband tussen psychopathie en internaliserende problemen (zoals angst en depressie) onduidelijke resultaten oplevert. In sommige onderzoeken vindt men een positief verband tussen enerzijds angst, PTSS en depressie en anderzijds psychopathie (bijvoorbeeld Bauer & Kosson, 2000; Salekin, 2006); waar andere onderzoeken een duidelijk negatief verband vinden (bijvoorbeeld Epstein e.a., 2002; Salekin, 2006). Om dit verschil te verklaren, wordt er wel eens een categoriaal onderscheid gemaakt tussen subtypen van psychopaten: primaire psychopaten kenmerken zich door lage niveaus van angst of PTSS; terwijl secundaire psychopaten gekenmerkt worden door een hogere mate van angst of PTSS (Blackburn, 1998; Willemsen e.a., 2012).

Naast internaliserende problemen onderzoekt men ook het verband tussen psychopathie en externaliserende problemen. Bij jongeren stelt men een duidelijk positief verband vast tussen psychopathische kenmerken en de oppositionele-opstandige stoornis, de normoverschrijdend-gedragsstoornis en ADHD (Brandt e.a., 1997; Myers e.a., 1995; Salekin, 2006); terwijl men bij volwassenen een duidelijk verband vaststelt tussen psychopathie en de antisociale-persoonlijkheidsstoornis (zie paragraaf 4). Verder vindt men zowel bij jongeren (Epstein e.a., 2002; Salekin e.a., 2004) als bij volwassenen (Grant e.a., 2004; Kessler & Walters, 2002) een positief verband tussen psychopathie en alcohol- en drugsmisbruik.

Widiger (2006) stelt zich de vraag of al deze stoornissen (psychopathie, de antisociale-persoonlijkheidsstoornis, alcohol- en drugsgebruik) niet veroorzaakt worden door een gemeenschappelijke genetische factor gelinkt aan disinhibitie. Differentiatie tussen stoornissen wordt mogelijk door ook de positie op andere trekken in rekening te brengen. Hierbij is het zo dat alcohol- en drugsgebruik gekenmerkt worden door een hogere mate van emotionele labiliteit in vergelijking met de antisociale-persoonlijkheidsstoornis en psychopathie (Ruiz e.a., 2008), wat in overeenstemming is met het vaker voorkomen van stemmings- en angststoornissen bij patiënten met een verslavingsproblematiek. Ook wordt psychopathie gekenmerkt door een sterkere mate van interpersoonlijk antagonisme (meer extreem lage score op Altruïsme) in vergelijking met de antisociale-persoonlijkheidsstoornis (Decuyper e.a., 2009b).

Deze problemen met disinhibitie blijken ook uit het verband tussen psychopathie en criminaliteit. Bij volwassenen stellen we vast dat de aanwezigheid van psychopathische kenmerken een sterke voorspeller is van ernstig crimineel gedrag, terugval in crimineel gedrag, en een slechte aanpassing in detentiecentra (Leistico e.a., 2008; Roose e.a., 2011; Walters, 2003). Ook in criminele populaties stellen we vast dat personen met een hogere mate van psychopathie hun criminele carrière op een jongere leeftijd starten, en meer misdaden begaan dan criminelen zonder psychopathie (Hare & McPherson, 1984; Roose, 2011; Serin, 1991).

Tot slot blijkt dat de aanwezigheid van psychopathische kenmerken bij kinderen en adolescenten gecorreleerd is met gedragsproblemen, delinquentie, en agressie (Frick & Dickens, 2006; Kimonis e.a., 2006). Toch kan het empirisch onderbouwde verband bij volwassenen tussen psychopathische trekken en het plegen van toekomstig geweld en recidivisme niet zomaar veralgemeend worden naar jongere leeftijd. Cauffman e.a. (2009) deden een longitudinaal onderzoek

bij jeugddelinquenten die tussen de 14 en 17 jaar oud waren bij de eerste bevraging en die ernstige feiten hadden gepleegd. Hieruit blijkt dat psychopathische trekken niet voorspellend zijn voor delinquent gedrag over een periode van drie jaar. Enkel op een kortere termijn van zes tot twaalf maanden zijn psychopathische trekken voorspellend voor delinquente gedragingen. De drie instrumenten om psychopathische trekken bij jongeren in kaart te brengen in dit onderzoek (Hare Psychopathic Checklist, Youth Version (PCL:YV), Youth Psychopathic Traits Inventory (YPTI), en NEO psychopathy resemblance index (NEO-PR-1)) correleren bovendien maar matig. Dit toont aan dat instrumenten om psychopathische trekken bij jongeren te meten, met de nodige voorzichtigheid gebruikt moeten worden bij klinische en juridische toepassingen en beslissingen. Daarenboven pleiten deze resultaten voor het frequent meten van psychopathische trekken in risicopopulaties en wijzen ze op de noodzaak van frequente begeleiding en monitoring.

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk toonden we aan dat het concept psychopathie zowel bij kinderen en adolescenten als bij volwassenen een multidimensioneel concept is. Meestal splitst men in onderzoek bij volwassenen psychopathie op in Factor 1, de interpersoonlijke en affectieve kenmerken, en Factor 2, een chronisch antisociale levensstijl. Beide factoren tonen een duidelijk negatief verband met de persoonlijkheidstrekken Altruïsme en Consciëntieusheid. In tegenstelling tot Factor 1, toont Factor 2 ook een positieve relatie met Neuroticisme en een negatieve relatie met Extraversie. Deze associatie tussen psychopathie en de Big Five-persoonlijkheidstrekken geeft ook inzicht in het verband tussen psychopathie en de klinische syndromen en persoonlijkheidsstoornissen. In de literatuur vinden we een duidelijk verband tussen psychopathie en externaliserende problemen zoals de (oppositieele) gedragsstoornis, ADHD, alcohol- en drugsgebruik, een hoge mate van criminaliteit en agressie (zowel bij kinderen als volwassenen) en de antisociale- en narcistische-persoonlijkheidsstoornis (bij volwassenen). Het verband tussen psychopathie en internaliserende problemen (zoals angst en depressie) is minder duidelijk; en is mogelijk in verband te leggen met de differentiële relatie tussen Neuroticisme en Factor 1 en 2 van psychopathie. Verder onderzoek is nodig om het verband tussen angst en psychopathie verder in kaart te brengen.

Onderzoek toont aan dat kilheid en emotionele oppervlakkigheid, en psychopathische trekken reeds vroeg in de ontwikkeling opgespoord kunnen worden, en op een gelijkaardige manier geassocieerd zijn met brede trekdimensies zoals in de volwassenheid. Gegeven de evidentie dat trekken meer veranderbaar zijn vroeg in de ontwikkeling (Odgers e.a., 2005), is het belangrijk om reeds op jonge leeftijd te screenen op psychopathische trekken. Onderzoeken tonen aan dat dit mogelijk is met brede, leeftijdsspecifieke persoonlijkheidsmaten, wat stigmatisatie kan vermijden en de mogelijkheid biedt om ook relatieve sterktes op te nemen in de persoonlijkheidsbeschrijving. Onderzoek naar de risicofactoren voor de stabiliteit van psychopathische trekken, suggereert dat interventie- en preventieprogramma's vooral noodzakelijk zijn voor antisociale kinderen en jongeren met kilheid en emotionele oppervlakkigheid die leven in een chaotisch gezinsklimaat en minder cognitieve mogelijkheden hebben (Fontaine e.a., 2011; zie hoofdstuk 3). Aangezien een opvoedingsstijl gekenmerkt door weinig supervisie, weinig monitoring, weinig warmte, inconsistente discipline en fysiek straffen geassocieerd is met een hogere kans op stabiliteit van deze pathologische trekken bij kinderen, is het belangrijk dat deze programma's ook het gezinsklimaat en de ouderlijke vaardigheden aanpakken.

Literatuur

- Andershed, H., Kerr, M., Stattin, H., & Levander, S. (2002). Psychopathic traits in non-referred youths: A new assessment tool. In E. Blaauw & L. Sheridan (Eds.), *Psychopaths: Current international perspective* (pp. 131-158). Den Haag: Elsevier.
- APA (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, fifth edition*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- APA (2014). *Handboek voor de classificatie van psychische stoornissen (DSM-5)*. [Diagnostic and statistical manual of mental disorders, fifth edition]. Amsterdam: Boorn.
- Bauer, D., & Kosson, D.S. (2000, March). Psychopathy in incarcerated females: Prevalence rates and individual differences in personality and behavior. In Randall Salekin (Chair), *Conference of the American Psychology-Law Society*. New Orleans, Louisiana.
- Bijttebier, P., Beck, I., Claes, L., & Vandereycken, W. (2009). Gray's reinforcement sensitivity theory as a framework for research on personality-psychopathology associations. *Clinical Psychology Review*, 29, 421-430.
- Blackburn, R. (1998). *The psychology of criminal conduct: Theory, research and practice*. Chichester: Wiley.
- Blair, R.J.R. (2010). A cognitive neuroscience perspective on child and adolescent psychopathy. In R.T. Salekin & D.R. Lynam (Eds.), *Handbook of child and adolescent psychopathy* (pp. 165-179). New York: Guilford Press.
- Brandt, J.R., Kennedy, W.A., Patrick, C.J., & Curtin, J.J. (1997). Assessment of psychopathy in a population of incarcerated adolescent offenders. *Psychological Assessment*, 9, 429-435.
- Cauffman, E., Kimonis, E. R., Dmitrieva, J., & Monahan, K. C. (2009). A multimethod assessment of juvenile psychopathy: Comparing the predictive utility of the PCL:YV, YPI, and NEO PRI. *Psychological Assessment*, 21, 528-542.
- Cleckley, H. (1941/1988). *The mask of sanity* (5th edition: private printing for non-profit educational use). (Originally published in 1941, St. Louis, MO: Mosby.) Available from: http://www.quantumfuture.net/store/sanity_1.PdF.
- Coid, J., Yang, M., Ullrich, S., Roberts, A., & Hare, R.D. (2009a). Prevalence and correlates of psychopathic traits in the household population of Great Britain. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32, 65-73.
- Coid, J., Yang, M., Ullrich, S., Roberts, A., Moran, P., Bebbington, P., e.a. (2009b). Psychopathy among prisoners in England and Wales. *International Journal of Law & Psychiatry*, 32, 134-141.
- Cooke, D.J., & Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13, 171-188.
- Da Silva, D.R., Rijo, D., & Salekin, R.T. (2012). Child and adolescent psychopathy: A state-of-the-art reflection on the construct and etiological theories. *Journal of Criminal Justice*, 40, 269-277.
- Decuyper, M., & De Fruyt, F. (2011). Kille, niet-emotionele trekken in de adolescentie: Een dimensionele benadering. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 36, 18-29.
- Decuyper, M., De Bolle, M., De Fruyt, F., & De Clercq, B. (2011). General and maladaptive personality dimensions and the assessment of callous-unemotional traits in adolescence. *Journal of Personality Disorders*, 25, 681-701.
- Decuyper, M., De Clercq, B., De Bolle, M., & De Fruyt, F. (2009a). Validation of the FFM PD counts for screening personality pathology and psychopathy in adolescence. *Journal of Personality Disorders*, 23, 587-605.

- Decuyper, M., De Pauw, S., De Fruyt, F., De Bolle, M., & De Clercq, B. (2009b). A meta-analysis of psychopathy-, antisocial PD- and FFM associations. *European Journal of Personality*, 23, 531-565.
- Digman, J.M. (1990). Personality structure: Emergence of the 5-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440.
- Epstein, M., Douglas, D., Poythress, N. Spain, S., & Falkenbach, D. (2002; March). A discriminant study of juvenile psychopathy and mental disorders. *Conference of the American Psychology-Law Society*. Austin, Texas.
- Fontaine, N.M.G., McCrory, E.J.P., Boivin, M., Moffitt, T.E., & Viding, E. (2011). Predictors and outcomes of joint trajectories of callous-unemotional traits and conduct problems in childhood. *Journal of Abnormal Psychology*, 120, 730-742.
- Forth, A.E., & Burke, H.C. (1998). Psychopathy in adolescence: Assessment, violence, and developmental precursors. In D.J. Cooke, A.E. Forth & R.D. Hare (Eds.), *Psychopathy: Theory, research, & implications for society* (pp. 205-229). Boston: Kluwer.
- Forth, A.E., Kossion, D.S., & Hare, R.D. (2003). *The Psychopathy Checklist: Youth Version*. Toronto, Ontario: Multi-Health Systems Inc.
- Frick, P.J., & Dickens, C. (2006). Current perspectives on conduct disorder. *Current Psychiatry Reports*, 8, 59-72.
- Frick, P.J., & White, S.F. (2008). Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 359-375.
- Frick, P.J., Barry, C.T., & Bodin, S.D. (2000). Applying the concept of psychopathy to children: Implications for the assessment of antisocial youth. In C.B. Gacono (Ed.), *The clinical and forensic assessment of psychopathy* (pp. 3-24). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Frick, P.J., Kimonis, E.R., Dandreaux, D.M., & Farell, J.M. (2003). The 4 year stability of psychopathic traits in non-referred youth. *Behavioral Sciences and the Law*, 21, 713-736.
- Grant, B.F., Stinson, F.S., Dawson, D.A., Chou, S.P., Ruan, W.J., & Pickering, R.P. (2004). Co-occurrence of 12-month alcohol and drug use disorders and personality disorders in the United States. Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Archives of General Psychiatry*, 61, 361-368.
- Gray, J.A. (1970). The psychophysiological basis of introversion-extraversion. *Behaviour Research and Therapy*, 8, 249-266.
- Hare, R.D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1, 111-119.
- Hare, R.D. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, Ontario: Multi-Health Systems Inc.
- Hare, R.D. (2003). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist, second edition*. Toronto, Ontario: Multi-Health Systems Inc.
- Hare, R.D., & McPherson, L.M. (1984). Violent and aggressive behavior by criminal psychopaths. *International Journal of Law and Psychiatry*, 7, 35-50.
- Harpur, T.J., Hakstian, A.R., & Hare, R.D. (1988). Factor structure of the Psychopathy Checklist. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 741-747.
- Harpur, T.J., Hart, S.D., & Hare, R.D. (1994). Personality of the psychopath. In P.T. Costa & T.A. Widiger (Eds.), *Personality disorders and the five-factor model of personality* (pp. 149-173). Washington: American Psychological Association.

- Herpers, P.C.M., Rommelse, N.N.J., Bons, D.M.A., Buitelaar, J.K., & Scheepers, F.E. (2012). Callous-unemotional traits as a cross-disorders construct. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *47*, 2045-2064.
- Hiatt, K.D., & Newman, J.P. (2006). Understanding psychopathy: The cognitive side. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 334-352). New York: Guilford Press.
- Karpman, B. (1941). On the need for separating psychopathy into two distinct clinical types: Symptomatic and idiopathic. *Journal of Clinical Psychopathology*, *3*, 112-137.
- Kessler, R.C., & Walters, E.E. (2002). The National Comorbidity Survey. In M.T. Tsuang & M. Tohen (Eds.), *Textbook in psychiatric epidemiology* (2nd edition) (pp. 343-362). New York: Wiley.
- Kimonis, E.R., Frick, P.J., Fazekas, H., & Loney, B.R. (2006). Psychopathy, aggression, and the processing of emotional stimuli in non-referred girls and boys. *Behavioral Sciences and the Law*, *24*, 21-37.
- Leistico, A.R., Salekin, R.T., DeCoster, J., & Rogers, R. (2008). A large-scale meta-analysis relating the Hare measures of psychopathy to antisocial conduct. *Law and Human Behavior*, *32*, 28-45.
- Lilienfeld, S.O., & Widows, M.R. (2005). *Psychopathic Personality Inventory Revised: Professional manual*. Lutz, FL: Psychological Assessment Resources.
- Lykken, D.T. (1957). A study of anxiety in the sociopathic personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *55*, 6-10.
- Lykken, D.T. (1997). Pursuing the psychopath: Capturing the fledgling psychopath in a nomological net. *Journal of Abnormal Psychology*, *106*, 425-438.
- Lynam, D.R., & Derefinko, K.J. (2006). Psychopathy and personality. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 133-155). New York: Guilford Press.
- Lynam, D.R., Caspi, A., Moffitt, T.E., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2007). Longitudinal evidence that psychopathy scores in early adolescence predict adult psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, *116*, 155-165.
- Lynam, D.R., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2008). The stability of psychopathy from adolescence into adulthood: The search for moderators. *Criminal Justice and Behavior*, *35*, 228-243.
- Miller, J.D., Lynam, D.R., Widiger, T.A., & Leukefeld, C. (2001). Personality disorders as extreme variants of common personality dimensions: Can the Five-Factor Model adequately represent psychopathy? *Journal of Personality*, *69*, 253-276.
- Munoz, L.C., & Frick, P.J. (2012). Callous-unemotional traits and their implication for understanding and treating aggressive and violent youths. *Criminal Justice and Behavior*, *39*, 794-813.
- Myers, W.C., Burket, R.C., & Harris, H.E. (1995). Adolescent psychopathy in relation to delinquent behaviors, conduct disorder, and personality disorders. *Journal of Forensic Sciences*, *40*, 436-440.
- Newman, J.P., Curtin, J.J., Bertsch, J.D., & Basking-Sommers, A.R. (2010). Attention moderates the fearlessness of psychopathic offenders. *Biological Psychiatry*, *1*, 66-70.
- Odgers, C.L., Reppucci, N.D., & Moretti, M.M. (2005). Nipping psychopathy in the bud: An examination of the convergent, predictive, and theoretical utility of the PCL-YV among adolescent girls. *Behavioral Sciences and the Law*, *23*, 743-763.
- Paris, J. (2003). *Personality disorders over time: Precursors, course, and outcome*. Washington DC: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Patterson, C.M., & Newman, J.P. (1993). Reflectivity and learning from aversive events: Towards a psychological mechanism for the syndromes of disinhibition. *Psychological Review*, *100*, 716-736.
- Roose, A. (2011). *Psychopathic traits in adolescence: Associations with temperament and personality*. Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graag van doctor in de Psychologie. Leuven: KU Leuven, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.

- Roose, A., Bijttebier, P., Claes, L., De Fruyt, F., Decuyper, M., & Lilienfeld, S.O. (2012). Psychopathic traits in adolescence and the Five Factor Model of Personality. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 34*, 84-93.
- Roose, A., Bijttebier, P., Van der Oord, S., Claes, L., & Lilienfeld, S.O. (2013). Psychopathic traits in youth and associations with temperamental features: Results from a performance-based measure. *Journal of Individual Differences, 34*, 1-7.
- Roose, L., Bijttebier, P., Claes, L., & Lilienfeld, S.O. (2011). Psychopathic traits in adolescence: Testing predictions derived from the revised Reinforcement Sensitivity Theory. *Personality and Individual Differences, 50*, 201-205.
- Rothbart, M.K. (2007). Temperament, development, and personality. *Current Directions in Psychological Science, 16*, 207-212.
- Ruiz, M.A., Pincus, A.L., & Schinka, J.A. (2008). Externalizing pathology and the Five-Factor Model: A meta-analysis of personality traits associated with antisocial personality disorder, substance use disorder, and their co-occurrence. *Journal of Personality Disorders, 22*, 365-388.
- Salekin, R.T. (2006). Psychopathy in children and adolescents: Key issues in conceptualization and assessment. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 389-414). New York: Guilford Press.
- Salekin, R.T., Neumann, C.S., Leistico, A.R., DiCicco, T., & Duros, R.L. (2004). Construct validity of psychopathy in a young offender sample: Taking a closer look at psychopathy's potential importance over disruptive behavior disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 113*, 416-427.
- Serin, R.C. (1991). Psychopathy and violence in criminals. *Journal of Interpersonal Violence, 6*, 423-431.
- Walters, G.D. (2003). Predicting institutional adjustment and recidivism with the Psychopathy Checklist Factor Scores: A meta-analysis. *Law and Human Behavior, 27*, 541-558.
- Widiger, T.A. (2006). Psychopathy and DSM-IV psychopathology. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 156-171). New York: Guilford Press.
- Widiger, T.A., Trull, T.J., Clarkin, J.F., Sanderson, C.J., & Costa, P.T. (2002). A description of the DSM-IV personality disorders with the five-factor model of personality. In P.T. Costa & T.A. Widiger (Eds.), *Personality disorders and the five-factor model of personality* (2nd edition) (pp. 89-99). Washington, DC: American Psychological Association.
- Willemsen, J., Ganck, J. de, & Verhaeghe, P. (2012). Psychopathy, traumatic exposure, and lifetime post-traumatic stress. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 56*, 505-524.